

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

ТАН МАОСЕНЬ

«СКРИПКОВА ТВОРЧІСТЬ ЖАНА-МАРІ ЛЕКЛЕРА:

ЖАНРОВО-СТИЛЬОВІ ВИМІРИ»,

подану на здобуття наукового ступеня

доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво

Хвиля відродження барокового мистецтва, яка виникла ще у минулому столітті і не згасає дотепер, викликала неабияку зацікавленість музикантів світу унікальною спадщиною Жана-Марі Леклера. Про відродження імені французького композитора, скрипаля-віртуоза та педагога свідчать виконання його скрипкових опусів у рамках концертних програм, аудіо- і відеозаписи творів у різних виконавських версіях, які викладено на платформі YouTube з великою кількістю переглядів. Якщо в зарубіжному музикознавстві творча спадщина Ж.-М. Леклера висвітлюється в багатьох джерелах різного наукового формату, то в українському музикознавстві сторінка композитора, який відіграв найважливішу роль у розвитку французької інструментальної музики, тільки почала заповнюватися. Отже, актуальність обраної теми і ракурсу дослідження не викликають сумніву.

Мета дисертації, яку поставив перед собою автор – виявлення специфічних рис скрипкової музики Жана-Марі Леклера у єдності її жанрових та стильових параметрів – обумовила ряд відповідних завдань. Міцна методологічна база із застосуванням комплексного підходу і цілої низки методів дослідження (біографічний, історичний, системний, стильовий, аналітичний тощо), а також широкий спектр наукових джерел (з них 97 – іноземними мовами) стали міцним підґрунтям для глибокого вивчення і висвітлення важливих питань та узагальнення отриманих в процесі кропіткої роботи результатів.

Дисертація має три розділи (історико-теоретичного, біографічного та аналітичного спрямування), які підкоряються основній драматургічній лінії дослідження. В першому з них («Ідейні та естетичні настанови французького музичного мистецтва першої половини XVIII століття») окреслено загальну картину мистецького життя Франції, розглянуто стильові напрями, що панували в музиці; другий розділ («Жан-Марі Леклер: портрет митця у дзеркалі епохи») присвячено формуванню та розвитку творчої особистості Жана-Марі Леклера; в третьому розділі («Скрипкова творчість Жана-Марі Леклера») через всебічний аналіз великої кількості скрипкових творів композитора простежено процес стильової інтеграції, яка відбувалася у французькому мистецтві протягом XVII–XVIII століть, визначено історичну роль Леклера в розвитку французької скрипкової музики та виконавської школи.

У першому підрозділі першого розділу (1.1. Художні та соціокультурні передумови розвитку музичного мистецтва Франції першої половини XVIII століття) дисертант аналізує велику кількість музикознавчих джерел, виокремлює праці Дж. Р. Ентоні і В. Жаркової, в яких розроблено концепцію «поєднання смаків». Саме вона визначає ракурс дослідження творчості Жана-Марі Леклера.

Посилаючись на академічні публікації і видання, Тан Маосень характеризує мистецьке середовище XVII – XVIII століть, порівнює стилі двох різних за характером епохи – часи правління Людовика XIV з регламентованими культурними традиціями і добу Просвітництва, яка дала певну свободу для втілення нових творчих ідей. Автор розкриває динаміку трансформації світогляду та естетичного ідеалу у філософії XVIII століття, що вплинуло на розвиток мистецтва, в тому числі музичного.

У логічній послідовності, ланка за ланкою дисертант висвітлює процес інтеграції французької та італійської традицій в музиці. Підкреслено розширення під впливом просвітницьких ідей кола аудиторії і урізноманітнення форм музичної діяльності. Наголошено на активізації

публічних виступів музикантів і більш широкому розвитку салонного музикування, а також діяльності міських музичних осередків. Демократизація музичного життя і «формування нової категорії слухача, який прагне художньо-естетичних вражень» (с.36) сприяли поширенню культурного обміну між європейськими країнами, в наслідок чого набув інтенсивності процес поєднання двох жанрово-стильових традицій.

Особливо слід відзначити важливість висвітлення в рамках першого підрозділу діяльності громадської асоціації «Духовні концерти» як одного з чинників впливу на розвиток французької скрипкової традиції в цілому і формування виконавського та композиторського стилю Ж.-М. Леклера зокрема (с.37–42). Узагальнюючи цілу низку досліджень інших музикознавців, автор акцентує увагу на жанровому змісті та якості скрипкового репертуару, підкреслює італійський вплив на програмну політику «Духовних концертів» та поступове зростання популярності виконавців-віртуозів.

Науково цінну і цікаву для музикознавців інформацію, що зустрічається вкрай рідко, містять сторінки, які присвячені французьким нотним бібліотекам того часу.

В контексті дослідження творчості Ж.-М. Леклера логічним є згадування про діяльність мистецьких салонів, які стали центрами камерної музики і своєю демократичністю «відігравали ключову роль у соціальному та культурному житті Франції» (с. 43). Тривалий час з ними було пов'язане життя композитора, і це не могло не вплинути на його творчий стиль.

Ще одним фактором інтенсифікації концертного життя Франції і популяризації музичного мистецтва визначено розвиток друкарської справи і функціонування у Парижі спеціалізованих музичних магазинів. Дисертант наводить цікаві відомості про особливості процесу друку, його якості та проблеми авторського права. Висвітлення цього питання також обумовлено обставинами життя Ж.-М. Леклера, сім'я якого мала свою нотну друкарню.

Мета і поставлені в дисертації завдання потребували визначення й уточнення таких понять, як стиль і жанр, висвітлення наукових робіт щодо цієї

проблематики. Тож у другому підрозділі (1.2. Стильові і жанрові тенденції французької інструментальної музики першої половини XVIII століття) представлено аналіз теоретичних джерел, де розглядаються категорії стилю і жанру. Серед великої кількості праць автор дисертації виокремлює «Теорію художніх стилів» С. Шипа, в якій стиль трактується як багатовимірний феномен, а також досліджується стильовий синтез. На сторінках 46 – 47 Тан Маосень викладає головні положення цієї теорії і доводить, що концепція українського музикознавця найбільше підходить для стильового аналізу музики Ж.-М. Леклера як представника перехідного періоду.

Згідно з положеннями теорії С. Шипа дослідник аналізує історико-культурний контекст, необхідний для об'єктивної оцінки творчої діяльності Ж.-М. Леклера та визначення його внеску у розвиток французької музики і виконавства. Тан Маосень висвітлює історію культурних контактів французького двора протягом XVII – XVIII століть і поступове посилення його зв'язків з італійськими музикантами.

Особливу увагу зосереджено на стильових параметрах досліджуваної епохи. Підкреслюючи її перехідний характер, автор порушує питання багатовекторності стильової орієнтації французької музики, визначає особливості кожного зі стилів та наголошує на їх сплетінні.

Обумовленим є огляд розвитку інструментального мистецтва Франції, в якому увагу сконцентровано на інструментах, що панували в мистецькому середовищі; більш детально простежено шлях скрипки від її ансамблевого призначення у XVII столітті до солюючої ролі у XVIII; визначено фактори зростання її популярності в добу Просвітництва. Тан Маосень розмежовує функціональне призначення інструменту і манери гри на ньому в італійській та французькій традиціях, що відзначилося на принципах жанроутворення. Висвітлено також питання поступової зміни жанрової системи і жанрових пріоритетів, свідченням чого стало розповсюдження у першій половині XVIII століття скрипкової сонати, тріо-сонати та концерту. Варто підкреслити, що

послідовно викладений матеріал є важливим історико-теоретичним підґрунтям для третього аналітичного розділу.

Цінний з наукової точки зору і не менш цікавий матеріал міститься у другому розділі дисертації («Жан-Марі Леклер: портрет митця у дзеркалі епохи»). Слід відмітити, що Тан Маосень провів надзвичайно кропітку роботу: зібрано та узагальнено інформацію з великої кількості наукових і довідникових джерел, левову долю яких складає іноземна література.

В першому підрозділі (2.1. Постать Жана-Марі Леклера: специфіка життєтворчості) викладено аналіз кількох найбільш важливих в контексті даного дослідження джерел. Автор концентрує увагу на ґрунтовних працях М. Пінчерле, Джеймса Р. Ентоні, Н. Заслава, Ж. Жефена, присвячених творчості Ж.-М. Леклера, а також Н. Савицької і О. Коменди.

Дисертант пропонує розгорнутий нарис життєтворчості композитора, в якому зібрано і систематизовано маловідомий в українському музикознавстві матеріал. Складним завданням виявилася періодизація творчості композитора, яка не вписується в загальноприйняту схему розподілу на три відомих періоди. Тож у цьому питанні Тан Маосень обґрунтовано спирається на концепцію Н. Савицької, викладеної на сторінках її монографії «Хронос композиторської життєтворчості». Застосування біографічного підходу дозволило автору дисертації достатньо глибоко розкрити індивідуальність композитора. Як фактори впливу на жанрово-стильові параметри творчості Ж.-М. Леклера представлено його контактування, через життєві обставини, з іншими культурами, особливості мистецького середовища, в якому перебував композитор в різні періоди життя, доленосні зустрічі з виконавцями, іншими композиторами, меценатами, видавцями.

Окремо слід відзначити численні розгорнуті примітки, які можна вважати другою драматургічною лінією біографічного підрозділу. Вони містять в собі унікальні для українського музикознавства матеріали, що розкривають діяльність багатьох представників європейського суспільства, відомих в різних галузях соціально-культурного життя, і з якими Леклеру

доводилося зустрічатися і взаємодіяти. Безліч наведених подробиць та пояснень додають загальній картині європейського життя XVIII століття об'ємності й ефекту живого, сповненого подіями простору.

В другому підрозділі (2.2. Творча діяльність Жана-Марі Леклера та естетика «поєднання смаків» у французькій музичній культурі) автор дисертації фокусує свою увагу на культурному діалозі Франції та Італії, складних стильових змінах, які супроводжувалися протистоянням старого і нового, з одного боку, та взаємодією національного і позанаціонального – з іншого. Як частина цього процесу розглядається творчий метод Леклера. В якості методологічних орієнтирів дослідник обґрунтовано використовує наукові здобутки Нга-Хіан Онг, Роберта Кінга і Холлі Лін Бере.

Аспірант докладно зупиняється на історії розвитку французького музичного стилю, окреслює його характерні риси, висвітлює процес формування на початку XVIII століття концепції «поєднання смаків», з якою пов'язана творчість Леклера. Важливо підкреслити, що процес поступової мистецької інтеграції автор розкриває в логічній послідовності. Для створення повної картини того, як у французькій культурі минулого розгортався діалог між прихильниками усталеного та нового, здійснено історичний екскурс в епоху Людовика XIV з висвітленням спочатку тривалої дискусії літераторів щодо естетичного еталону, а пізніше – суперечок між захисниками музичних національних традицій і прибічників їх оновлення. В досліджуванні питання мистецького діалогу у XVIII столітті Тан Маосень, дотримуючись концепції Джеффри Коллберга про «контракт між слухачем і композитором», звертає увагу на прагнення широкої публіки до нового, що спонукало французьких музикантів до збагачення національних традицій елементами італійської стилістики (с.102). В цьому контексті дисертант підкреслює велике значення Ф. Куперена і Ж.-Ф. Рамо – прибічників ідеї гармонічного змішування стилів, які поєднали французький «смак» з італійською традицією (категорію «смаку» як естетичної норми розглянуто на сторінках 104–107).

Третій розділ дисертації («Скрипкова творчість Жана-Марі Леклера») має аналітичну спрямованість. Варто зазначити, що відсутність в музиці перехідного періоду жанрової стабільності та чіткої стильової визначеності, багатоваріантність поєднання французької та італійської традицій на різних рівнях твору ускладнює теоретичний аналіз нотних партитур і потребує високого професійного рівня. Саме такий, професійний аналіз музики Ж.-М. Леклера пропонує Тан Маосень. На прикладі сонат для скрипки і basso continuo, тріо-сонат і скрипкових концертів дослідник всебічно розкриває механізм взаємодії двох національних стилів.

У першому підрозділі (3.1. Тракткування сонатного жанру у творчості Жана-Марі Леклера) розглянуто скрипкові твори раннього періоду. Докладно аналізуючи сонати для скрипки з basso continuo № 1, 2, 4, 8 (ор. 1), Тан Маосень відмічає в кожній з них загальні риси барокового письма, виокремлює традиційні особливості італійської або французької інструментальної музики. Дисертант наголошує на посиленні італійського впливу у використанні композиційних принципів (модель *sonata da chiesa*, поліфонічні форми, методи розвитку) при збереженості французької «ясності викладу, вишуканості орнаментики та врівноваженості музичного висловлювання» (с. 139).

На прикладі творів Жана-Марі Леклера автор досліджує становлення сонатного циклу на його ранньому етапі, розкриває процес формування основних партій та розділів сонатної форми. Кожного разу дослідником визначається загальна композиція циклу, де звертається увага на контрастний характер частин, темпові або жанрові позначення в їх назвах, тональний план; докладно розглядається структура окремих частин та розділів, аналізується тематизм із визначенням його жанрових ознак, типу та методів розвитку; виокремлюються особливості метроритмічної, мелодичної та фактурної організації, звертається увага на використання певних типів мелізматичності тощо. Автор дисертації зосереджує увагу на паралельному суміщенні в одній частині сонати різних форм, що утворює композиційно-структурну двоплановість; він констатує, що поєднання форм, як і засобів виразності, притаманних

італійській і французькій музиці, свідчить про свободу творчого мислення композитора та прагнення до пошуку нового.

Тріо-сонати ор. 4 (№ 1, 2, 3, 4) розглянуто як наступний етап формування індивідуального почерку через стильовий синтез. Докладно аналізуючи твори, автор звертає увагу на посилення в музиці Леклера впливу італійців: тяжіння до моделі *sonata da chiesa* А. Кореллі, активне використання майже у всіх сонатах поліфонічних форм і техніки (фуга, фугато, інтермедійні побудови), відсутність французьких танцювальних п'єс, які наповнювали сонати першого опусу, підвищення самостійності *basso continuo*. Водночас Тан Маосень відмічає гармонічне співіснування італійських композиційно-стильових особливостей з французькою витонченістю орнаментики, прозорістю фактури, врівноваженістю музичного висловлювання. На підставі результатів ретельно проведеного аналізу Тан Маосень дістався висновку, що в тріо-сонатах «Ж.-М. Леклер досягає одного з найбільш переконливих втілень ідеї «поєднання смаків» (с. 165).

У другому підрозділі (3.2. Концерт у спадщині Жана-Марі Леклера: жанрові аспекти) в аспекті національно-стильової інтеграції і розвитку індивідуального стилю композитора, аналізуються його скрипкові концерти. Посилаючись на значну кількість досліджень концертного жанру, Тан Маосень надає загальну стильову характеристику творам Леклера. Для аналітичної роботи обрано концерти № 2, 3, 5 з ор. 7, які «найбільш повно репрезентують різні аспекти композиторського мислення Ж.-М. Леклера» (с. 173), і Концерт Мі-бемоль мажор як зразок пізнього періоду.

У творах ор. 7 дисертант відмічає склад виконавців і співвідношення партій (прагнення до рівноваги між солістом та ансамблем), простежує процес жанрової трансформації і розкриває механізми пристосування італійської концертної моделі до вимог французької естетики, про яку йшлося у другому розділі дисертації. Автор концентрує увагу на французькій зображувальності (наприклад, спів птахів у концерті № 2, ор. 7) і витонченому характері тематизму. В той же час підкреслено притаманну італійцям віртуозність

сольної партії. Важливим є те, що дослідник наводить багато конкретних прикладів з використання різних видів мелізматики та ускладнених технічних прийомів гри. Щодо композиційно-драматургічного аспекту концертів, то Тан Маосень відмічає продовження в них процесу «проростання» в ритуральній формі принципів сонатності, а також подвійну функцію тональної драматургії – надання композиції певної завершеності та рівноваги, з одного боку, з іншого – створення естетичного ефекту «барокової “гри світла і тіні”» (с.190).

Останнім етапом аналітичного розділу є дослідження Концерту Мі-бемоль мажор, який, за твердженням автора дисертації на стор. 191, має багато спільного з концертами ор. 10 і може вважатися взірцем композиторського стилю.

Дисертант здійснює комплексний аналіз твору і наголошує на подальшому переосмисленні композитором італійської моделі концерту: у першій частині відзначено риси майбутнього класичного концерту, у другій частині підкреслено стриману емоційність, граціозність інтонацій, танцювальну пластику, що «відповідає естетичним принципам французького інструментального стилю XVIII століття» (с.195); в третій частині відзначено поєднання сонатних формоутворювальних принципів з поліфонічними методами розвитку тематичного матеріалу. Автор аргументовано зазначає посилення віртуозності й урізноманітнення віртуозних прийомів, з одного боку, з іншого – їх підпорядкованість французькому принципу доцільності.

Окремо слід відзначити наукову і методичну цінність проведеного в кінці третього розділу аналізу орнаментики і віртуозних прийомів у творах Ж.-М. Леклера, а також методики їх виконання (с.197–198).

Підкреслю аналітичну якість і глибинність третього розділу, важливість прискіпливого ставлення до «дрібниць», оскільки саме в них найчастіше завуальовано нові стилістичні ознаки, саме вони відіграють важливу роль у процесі гармонійного синтезування двох традицій.

Цікавою виявилася загальна драматургія третьої частини дисертації – використання двох координат. Перша з них – хронологічна (ор. 1, ор. 4, ор. 7,

пізній Концерт Es-Dur; в кожному з опусів також витримана своя хронологія), друга координата – жанрова (за зростаючою лінією від більш простої сонати для скрипки і basso continuo до віртуозного концерту). Така композиційно-драматургічна побудова дозволяє дисертанту простежити стилістичні зміни як в середині кожного жанру, так і загальну динаміку на рівні всієї скрипкової творчості композитора і скласти об'ємну, багаторівневу картину складного процесу.

Дисертаційну роботу завершують послідовно й чітко викладені висновки, які свідчать про ґрунтовне і високоякісне дослідження наукової проблеми. Зауважень до дисертації немає, але потрібно дещо уточнити. Аналізуючи *першу частину* концерту № 5 з ор. 7, автор докладно характеризує всі проведення ритурнелю та сольних епізодів, проте аналіз третього епізоду відсутній (с.186). Чи можна дізнатися про особливості пропущеного фрагменту?

З огляду на те, що дисертаційна робота Тан Маосень має широкий спектр дослідження, постають питання, які пов'язані з викладеним матеріалом, однак виходять за межі поставлених завдань. Тож вважаю за потрібне їх висловити:

1. У роботі Ви надзвичайно детально простежили еволюцію інструментального стилю Леклера. Водночас його опера «Сцилла і Главк», яка також належить до зрілого періоду творчості композитора, не стала предметом спеціального музикознавчого аналізу. Чи розглядали Ви можливість залучення цього твору хоча б для порівняльного аналізу? Як Ви вважаєте, чи підтверджує опера ті стильові закономірності, які Ви виявили у сонатах і концертах, чи, навпаки, демонструє інші грані композиторського мислення Леклера?

2. У дисертації Ви аналізуєте тріо-сонати ор. 4 як окремий етап творчості Леклера. Які, на Вашу думку, принципові художньо-стильові особливості відрізняють цей цикл від сольних сонат? Чи можна говорити, що звернення до жанру тріо-сонати зумовило не лише зміну виконавського складу, а й особливості композиторського мислення та організації музичного матеріалу?

Завершуючи, підкреслю, що кваліфікаційна робота Тан Маосень «Скрипкова творчість Жана-Марі Леклера: жанрово-стильові виміри» є завершеним, самостійним, ґрунтовним дослідженням, яке в повній мірі розкриває заявлену тему і відповідає чинним вимогам Міністерства освіти і науки України щодо написання дисертацій. Результати пройшли належну апробацію, публікації висвітлюють основні положення дисертації. Наукова і практична значущість представленої до захисту роботи, висока якість її виконання, відповідність всім вимогам дають підставу для присвоєння Тан Маосень наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Кандидат мистецтвознавства,
доцент, доцент кафедри
музикознавства та культурології
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка

Олена ЕНСЬКА